

JEZIK I IDENTITET

Razgovori o identitetu u novije su vrijeme jako učestali i u nas i u inozemstvu, a u izlozima knjižara, domaćih i stranih, lijep je broj naslova koji govore o toj temi. To me je podsjetilo na Heideggerovu tvrdnju da smo »...skloni primijetiti stvari i staviti ih u žarište pomnog ispitivanja i dubokog razmišljanja tek onda kad iščeznu, propadnu, počnu se čudno ponašati ili nas na druge načine iznevjere«. ³¹⁶

Nije ih malo koji misle da misao »imam svoj identitet« neće čovjeku pasti napamet sve dok »pripadanje« ostaje njegovim stanjem bez alternative i takva mu se misao javlja tek kad »imati identitet« postaje zadaća koju valja opetovati. ³¹⁷

Sve su glasniji i oni koji upozoravaju da je termin »identitet« vrlo pogodan za manipulaciju ³¹⁸ pa se javljaju glasovi da bi trebalo govoriti o »diverzitetu«. U više rasprava o identitetu naišao sam na poznati plakat s Berlinskoga zida iz 1994. na kojem je pisalo: »Krist Židov je tvoj. Japanski automobil je tvoj. Talijanska pizza je tvoja. Grčka demokracija je tvoja. Brazilska kava je tvoja. Turski odmor je tvoj. Arapske brojke su tvoje. Latinična slova su tvoja. Samo je tvoj susjed – stranac.«

Pričao mi je njemački kolega kako je čuo zanimljiv dijalog pred tim plakatom. Jedan od sudionika rekao je gotovo prkosno: »Ali moj je jezik – njemački«, a zatim je drugi sudionik

³¹⁶ Zygmunt Bauman, *Identitet*, Zagreb 2009, str. 20.

³¹⁷ Isto, str. 16–17.

³¹⁸ »Identitet dolazi od latinske riječi *idem*, sa značenjem *isti*, dakle onaj koji je cijelo vrijeme i u svakom slučaju sam sebi jednak, koji se ne mijenja i ne pomiče. Takva oznaka može u punom značenju vrijediti samo za apsolutno biće koje u našem, te istovremeno i univerzalnom kulturnom krugu zovemo Bog«, piše slovenski pisac Vinko Ošlak. Navod prema Zvonko Kovač, *Domovinski eseji*, Čakovec 2009, str. 41.

postavio pitanje »Ali dokad?« Iz teksta i razgovora može se očitati ovo: 1. Iz temeljnoga teksta osjeća se uvjerenje da je identitet kulturno nasljeđe povezano s uklapanjem pojedinca u njegovu kulturnu skupinu, a ne nešto bezvremeno i univerzalno. 2. Iz prve reakcije izbija uvjerenje da je jezik najvažnije i zadnje utočište identiteta. 3. Iz druge reakcije osjeća se strah da bi ono što zovemo globalizacijom moglo relativizirati i to sigurno identitetsko pribježište.

Jezik se uvijek spominje kada se govori o identitetu, onom nacionalnom, ali i kada se govori o jeziku kao oznaci drugih identiteta. Pokušat ću posve nepretenciozno upozoriti i na jezikoslovna stajališta i na (ne)podudaranje tih znanstveničkih s gledištima koja o odnosu jezika i identiteta izražavaju nejezikoslovci.

Čovjekov se govor javlja kao artikulacija glasova koja na razini riječi ili rečenice zadobiva smisao i svaki je govor konkretan poseban jezik. Humboldt je tvrdio da je mnoštvo raznovrsnih jezika prirodan izraz različitih svjetogleda (*Weltansichten*). Jezik je nikad dovršen i otvoren način očitovanja smisla jednoga povijesnog svijeta, ali on je i susret s drugim (»raz-govor«, »spo-razumijevanje«).³¹⁹ Čovječanstvo je mozaik naroda koji imaju vlastitu kulturu i povijest, a ljudski jezik je mozaik narodnih jezika. Nikada ih jezikoslovlje nije ni približno izbrojilo, među ostalim i stoga što u mnogim primjerima nije bilo sloge o tome je li riječ o jednom ili više jezika.

S obzirom na to nije samo pitanje kako jezik sudjeluje u izgradnji identiteta, nego i kako odrediti identitet jezika. Ta se pitanja međusobno snažno prepleću pa je govor o identitetu jezika u velikoj mjeri i govor o jeziku kao značajki nacionalnog ili kojega drugog identiteta.

Utemeljitelj strukturalističkog jezikoslovlja koje je bitno obilježilo suvremenu jezikoslovnu znanost, Ferdinand de Saussure (1857–1913), napisao je u jednom pismu: »Na kraju krajeva zanima me još samo slikovita strana kojega jezika,

---

³¹⁹ *Filozofijski rječnik*, Zagreb 1984, str. 120–123.

ona po kojoj se razlikuje od svih drugih jer pripada određenom narodu određena podrijetla, ta gotovo etnografska njegova strana.«³²⁰

To što ga je zanimalo nije mogao proučavati jer se, kako se žalio, stalno susretao s neodgovarajućom terminologijom koja je odavala bitno nerazumijevanje jezika i jezične djelatnosti. Izgradio je teoriju koja je postala polazištem svih kasnijih promišljanja o jeziku i koja jezik promatra kao društvenu, duševnu i obavijesnu činjenicu. Za razumijevanje naše teme bit će dobro spomenuti da je drugi velikan suvremenoga jezikoslovlja, Louis Hjelmslev (1899–1965), prihvatio takvo gledanje i dopunio ga tvrdnjom da su odnosi obavijesnog sustava načelno nezavisni i od društvenih i od psihičkih danosti.

Unatoč spomenutoj činjenici da nisu mogli odrediti broj jezika i postići slogu o kriterijima, velik broj jezikoslovaca drži da u vezi s identitetom jezika nema ozbiljnijih teoretskih problema i da se iskustveno može provjeriti radi li se u nekom slučaju o jednom jeziku ili više njih. Takvom se uvjerenju protivila činjenica da su se u puno slučajeva vodile žučne rasprave o tome radi li se o jednom jeziku ili više jezika i tu raspravu nisu vodili amateri, nego znalci i stručnjaci, pa se hrvatski filolog Radoslav Katičić jednom zapitao: »...kako je moguće da dobri znalci i nesumnjivi stručnjaci iznose različita pa i suprotna mišljenja o identitetu nekih jezika i da među tim mišljenjima ne mora biti ni jednoga koje je očito neosnovano i neozbiljno.«³²¹

Filolog širokih znanja i vrlo dobro obaviješten o modernim jezikoslovnim teorijama još je u ranom razdoblju svoje znanstvene djelatnosti uvidio da se hrvatski jezikoslovci, žele li utemeljeno braniti identitet hrvatskoga jezika, moraju ozbiljno uključiti u raspravu o jezičnom identitetu uopće. Jezikoslovlje XIX. stoljeća i velik njegov dio u XX. stoljeću polazi od tzv. »modela jedinstvenoga identiteta« koji ima tri vida:

³²⁰ Radoslav Katičić, »Oko temelja jezikoslovlja«, u: *Novi jezikoslovnici ogleđi*, Zagreb 1986, str. 9.

³²¹ Isti, »Identitet jezika«, u: *Novi jezikoslovnici ogleđi*, Zagreb 1986, str. 42.

a) jezik je znakovlje – jezici se stoga mogu opisivati i međusobno dijeliti opisno, odnosno tipološki;

b) jezik je povijest, tj. on je onakav kako je postao – jezici se mogu dijeliti genetski;

c) jezik nosi neke vrijednosti, on je simbol i uvijek nova potvrda duhovnoga bića i narodne pripadnosti, Herder bi rekao – on je domovina.

Po modelu jedinstvenog identiteta svaki jezik imat će u svakom od tri vida samo sebi svojstveno određenje ili da kažemo jednostavnije: gdje postoji jedno određenje postoje i druga dva. Nije međutim malo jezikoslovaca koji otklanjaju vrijednosno određenje jezika jer, kažu oni, tvrdnje da je neki jezik lijep ili ružan, svoj ili tuđ i slične ne mogu biti znanstvene tvrdnje. Oni koji prihvaćaju vrijednosno određenje jezika odgovaraju da takve tvrdnje o lijepom i ružnom, svojem i tuđem doista ne mogu biti znanstvene, ali činjenica da ljudi tako sude i da se tako opredjeljuju može i mora biti predmet jezikoslovnih istraživanja. Ta istraživanja dakle ne donose vrijednosne sudove, ali proučavaju sudove i opredjeljenja koja se izriču, dakle proučavaju subjektivne i osjećajne stavove. O svemu tome opsežno i precizno razlaže Radoslav Katičić u već navedenoj raspravi.

Katičić je pošao od razložne tvrdnje da se svaki znanstveni model ocjenjuje po tome koliko se iskustva njime može objasniti i da dobar model polazi od najsloženijeg iskustva i najpotpunijeg sustava pokazavši da model jedinstvenoga jezičnog identiteta pokazuje znatne nedostatke. Katičić je naveo i protumačio brojne primjere koji to potvrđuju, a mi ćemo ovdje prepričati tek mali dio i to posve sažeto.

Svi prihvaćaju da je kreolski francuski poseban jezik, sustav mu je nedvojbeno različit od francuskoga, ali u genetskoj klasifikaciji romanskih jezika kreolski nije poseban jezik. To samo znači, kaže Katičić, da genetska klasifikacija ne uzima u obzir svu povijest jezika, nego bira i pritom se događa da dva očito različita jezika po njezinim kriterijima imaju posve istu povijest, što dakako nije moguće. Za odnos genetskoga

kriterija prema vrijednosnome najčešće se uzima primjer njemačkog i nizozemskog jezika: vrijednosno i tipološki, to su nesumnjivo dva jezika, ali u genetskoj klasifikaciji zapadnih germanskih jezika nema ih kao zasebnih jedinica jer tamo se nalaze donjonjemački (koji obuhvaća flamanske, nizozemske i sjeverne njemačke dijalekte) i gornjonjemački (koji obuhvaća južne njemačke dijalekte). Takva situacija dovodila je do diskusije u kojoj su izrečene i branjene posve suprotne teze od one da posebnoga nizozemskog jezika nema do tvrdnje da su svi donjonjemački dijalekti zapravo nizozemski.³²² Takva drastična neslaganja proizašla su iz modela jedinstvenog identiteta jer on, kaže Katičić, uspješno opisuje samo jednostavnije slučajeve. Katičić se uključio ne samo u kritiziranje modela jedinstvenog identiteta, nego je izvrsno obrazložio nužnost da se taj model zamijeni »modelom složenoga identiteta«. Za taj model svaka je identitetska razlika važna i po njemu kao poseban jezik uvrštavamo u klasifikaciju svaki koji se makar po jednom (dakle: ili po tipološkom, ili po genetskom ili po vrijednosnom) identitetu razlikuje od drugih jezika. Katičić dijeli mišljenje da se samo tako dobiva sustav najveće raznolikosti koji može biti dobro oruđe protiv jezičnoga nasilja.

Poznati njemački jezikoslovac rumunjskoga podrijetla Eugen Coșeriu (1921–2002) govori o povijesnim jezicima koji postoje kao kulturni proizvod, a prepoznaju ih kao jezik njihovi vlastiti govornici i govornici drugih jezika. Taj se jezik ne može opisati kao strukturno i funkcionalno jedan sustav jer on to nije, dapače često obuhvaća vrlo različite jezične sustave. Primjenjujući Coșeriuove postavke na našu situaciju Marko Samardžija napisao je: »Postoji, dakle, ljudska zajednica koja govori hrvatski, koja se njime sporazumijeva i smatra ga svojim jezikom. Zato se zove hrvatska jezična zajednica. Njezini pripadnici žive na prostoru koji nazivamo hrvatskim jezičnim područjem. Kako su i jezična zajednica i jezično područje promjenljive veličine, podložne djelovanju

---

³²² Radoslav Katičić, »Identitet jezika«, u: *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb 1986, str. 48–54.

raznih čimbenika, suvremeno se hrvatsko (socio)lingvističko stanje u kojećemu razlikuje od svakoga od prethodnih stanja otprilike onako kako se godovi razlikuju na različitim poprečnim presjecima istoga debla.«³²³

Kada te i druge spoznaje uzmemo u obzir, možemo nizati činjenice koje su važne za identitet hrvatskoga jezika i njegovo sudjelovanje u izgradnji nacionalnog i drugih identiteta. Kombinirajući misli iz znamenite rasprave Dalibora Brozovića »Deset teza o hrvatskome jeziku, O ključnim pitanjima hrvatskoga književnog jezika«³²⁴ i vlastite spoznaje izdvojio bih ovo:

1. Pod hrvatskim jezikom podrazumijevamo sve jezične idiome kojima se služio i kojima se služi hrvatski narod;

2. Hrvatski jezik pripada zapadnoj grani južnoslavenskih jezika a razvio se, kao i svi slavenski jezici, iz praslavenskoga. Pokušaji da ga se isključi iz slavenske jezične skupine posve su neznanstveni;

3. Razvedenost hrvatskoga jezičnog područja ili, ako hoćemo drukčije reći, dijalekatska šarolikost hrvatskoga jezika natprosječno je velika gledano u slavenskim i europskim razmjerima. Govori su se oblikovali kao štokavski, kajkavski i čakavski, no njihovo međusobno prožimanje bitno određuje hrvatski jezik. To se prožimanje tiče i govornih i pisanih idioma te nije u tekstovima prestajalo ni onda kada su hrvatski vukovci jako pretjerivali u vjernosti novoštokavskom modelu;

4. Činjenica da i danas respektabilan dio jezikoslovaca niče postojanje posebnoga hrvatskog jezika izlazi iz ovoga: hrvatski, srpski, bosanski/bošnjački i crnogorski izgrađeni su

³²³ Marko Samardžija, *Hrvatski kao povijesni jezik*, Zaprešić 2006, str. 8.

³²⁴ Dalibor Brozović, »Deset teza o hrvatskome jeziku. O ključnim pitanjima hrvatskoga književnog jezika«, u: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967–1997*, Zagreb 1997, str. 7–21. Taj tekst javio se prvo kao predavanje u Šibeniku 1971, prvi put je cjelovito objavljen u knjizi *Susreti 6. Zbornik radova sa susreta hrvatskih studenata u tudini (1981–1986)*, Zagreb–Bochum, 1986, str. 136–145, pod naslovom »O ključnim pitanjima hrvatskoga književnog jezika«, i poslije toga u još nekoliko navrata.

na tzv. novoštokavskoj osnovici. »Ta činjenici ima neospornu znanstvenu vrijednost, a praktična joj se važnost očituje u odsutnosti potrebe za prevođenjem (tj. postoji gotovo potpuna međusobna razumljivost, a u nekim od slučajeva, kada se tekstovi inače prevode, u okviru standardne novoštokavštine oni se naprosto jezično prilagođuju).«³²⁵ Takav odnos nije tipičan za odnose među standardnim jezicima;

5. Među jezičnim idiomima književni/standardni jezik je najvažniji. Samo na njemu postoji cjelovito stručno i znanstveno nazivlje, intelektualni rječnik, složenija sintaksa, moderna frazeologija, pravopis i pravogovor. Sva ta nadgradnja kod hrvatskoga jezika podrijetlom je srednjoeuropska i sredozemna i bitno drukčija od ostalih književnih jezika utemeljenih na novoštokavštini;

6. Bitno je različita i njegova povijest. Prva velika posebnost razvoja hrvatskoga književnog/standardnog jezika je uloga staro(crkveno)slavenskoga jezika. Postoji skupina slavenskih jezika u kojima je uloga toga jezika vrlo kratkotrajna i gotovo beznačajna i postoji skupina u kojoj je uloga toga jezika vrlo dugotrajna i presudna. Hrvatski jedini ne pripada ni jednoj ni drugoj skupini. Posebnost je također to što je hrvatska kultura kroz duga stoljeća tropismena, tj. izražava se glagoljicom, ćirilicom (koju volimo zvati bosančica) i latinicom. Unutar toga glagoljična je pismenost neusporedivo dulja i bogatija od glagoljične pismenosti bilo kojega drugog naroda i u hrvatskom slučaju temelj je latiničnom i ćiriličnom bilježenju jezika. Zato su glagoljica kao pismo i djelovanje hrvatskih glagoljaša poprimili simbolična značenja, a nerijetko se uz njih vežu različiti mitovi. *Bašćanska ploča* postala je pojmom početaka hrvatske pismenosti, najstariji naš zakonik (Vinodolski, 1288) pisan je glagoljicom, najstarija naša inkunabula (*Misal po zakonu rimskoga dvora*, 1483) tiskana je glagoljicom, najstarija početnica za djecu (1527) otisnuta je glagoljicom, itd.

---

³²⁵ *Korespondencija...*, II, str. 15.

Odmaknimo se malo od jezikoslovlja. Pogledajmo kako ne-jezikoslovci sude o jeziku. Primjeri će biti iz hrvatske poezije jer pjesnički je glas, nerijetko se tvrdi, glas naroda. Počet ću s jednom od najljepših hrvatskih rodoljubnih pjesama, onom Drage Ivaniševića koja nosi naslov »Hrvatska« i u kojoj pjesnik uz ostalo kaže:

*Jer Hrvatska nije zemlja, kamen, voda.
Hrvatska je riječ koju naučih od majke
i ono u riječi mnogo dublje od riječi*

a pjesmu završava stihovima:

*te ja kao Hrvat brat sam sviju ljudi
i kud god idem sa mnom je Hrvatska!*³²⁶

S jedne strane jasno je da pjesnik posreduje već spominjano gledište da je jezik domovina, da je tako shvaćena domovina uvijek s tobom i kad nisi u domovini, a stih »te ja kao Hrvat brat sam sviju ljudi« može poslužiti onima koji tvrde da identitetska obilježja razlikuju skupine, među njima i narode, ali ih ne suprotstavljaju. Možda bismo taj stih mogli staviti kao moto svojega ulaska u Europsku uniju, uvijek svjesni važnosti obiju sastavnica, dakle i one »kao Hrvat« i one »brat sviju ljudi«.

Upozoravam i na riječ »majka« koja se u ovoj i u brojnim pjesmama o jeziku, ne samo hrvatskom, nego i u rodoljubnim pjesmama drugih naroda o njihovim jezicima izvanredno često javlja, što je potvrda svima dobro znane i već spomenute činjenice da se svi rađamo u nekom jeziku i svi znamo da posebno mjesto među jezičnim idiomima zauzima »materinski jezik« za koji se uobičajeno tvrdi da prenosi kulturu naroda u najširem smislu riječi. To se uvjerenje očituje i u činjenici da u

---

³²⁶ *Mila si nam ti jedina – hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*, prir. Josip Bratulić, Vinko Brešić, Stjepan Damjanović, Božidar Petrač, Zagreb 1998, str. 341.

mnogim jezicima riječ »*jezik*« znači i »narod« i »jezik«. Možda je najslavniji primjer iz hrvatske tradicije rečenica popa glagoljaša Martinca koji pišući u Krbavskoj bitci kaže »Turci nalegoše na jazik hrvatski«, tj. Turci navališe na hrvatski narod.

Misao da jezik nastaje kao proizvod odnosa nekoga naroda prema zemlji u kojoj obitava (»domovina«) u hrvatskom je slučaju lijepo izrekao Antun Gustav Matoš: »Hrvatski je jezik proizvod odnošaja Hrvata prema Hrvatskoj, prema prirodi, prema polju, gori, šumi, zraku, prema našim cvjetovima [...] Samo lijepa naša domovina mogaše stvoriti ljepotu divnog našeg jezika, divotu naših riječi krasnih kao naši otoci 'lijepi vrti plivajući'«. ³²⁷

Pjesnici izražavaju opći stav da je jezik pupčana vrpca, da si po jeziku povezan sa svojim bivšima i svojim budućima. Petar Preradović izrekao je to stihovima:

*bez njega si bez imena,
bez djedova, bez unuka,
u prošasti sjena puka,
u buduće niti sjena*³²⁸

Suvremeni hrvatski pjesnik i jezikoslovac Mirko Peti u pjesmi »Dubrovnik« kaže da je hrvatski jezik »u vremenu sadašnjem, vrijeme naše svagdašnje«³²⁹ i tako izvanredno sažeto posreduje uvjerenje da je jezik čuvar i prenositelj svih vrednota koje neka ljudska zajednica ostvaruje i prenosi svojim novim naraštajima. Stoga su ljudi, i kada nisu o svojem jeziku u stanju reći puno više od uvjerenja da on postoji, vrlo osjetljivi na pokušaje da se postojanje toga jezika niječe ili da ga se želi zamijeniti nečim drugim. Tako npr. Vanja Radauš vrlo emotivno protestira protiv takvih pokušaja.

³²⁷ Antun Gustav Matoš, *Lijepa naša domovina*, Zagreb 1910, str. 236.

³²⁸ Stihovi su iz pjesme »Rodu o jeziku«. U podnaslov pjesme Preradović je stavio Humboldtovu misao *Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache* (»Prava je domovina zapravo jezik«).

³²⁹ *Korespondencija...*, III str. 463.

*I ništa i nitko i nikada
neće
i ne može
zatvoriti usta naša
da divanimo
jezikom
didaka naših,
jezikom
matera naših,
jezikom
hrvatskim.*³³⁰

Ta je pjesma dobar povod da upozorimo na činjenicu kako isti tekst može poslužiti za snaženje različitih identiteta. Radauš ju je nesumnjivo napisao kao protest protiv nametanja »srpskohrvatskoga« jezika, tj. kao obranu jezične sastavnice hrvatskog identiteta, ali ostvarena hrvatska država umanjila je neke strahove, a u prvi su plan došli drugi – čuo sam kako mladi profesor tumači te stihove kao prilog borbi za opstanak slavonskih govora. Ona se dakle može upotrijebiti i za jačanje zavičajnog identiteta. Radauš izričito govori o hrvatskom jeziku, ali ga očito shvaća šire od strogih purista pa u pjesmi »divanimo jezikom didaka naših«. Svatko tko ima jezični osjećaj i potrebnu jezičnu kulturu zna da taj izraz ne možemo zamijeniti izrazom »govorimo jezikom djedova naših«. Osobine slavonskoga govora i na njima odnjegovani književni tekstovi dio su hrvatskoga jezika pa nikakve protivnosti nema jer umjesno snaženje zavičajnoga snaženje je nacionalnoga.

I dok se među jezikoslovcima nerijetko čuje misao da su kajkavština, čakavština i štokavština zapravo tri jezika, a tek u novije vrijeme govori se o različitim stilizacijama istoga, pjesnici ih oduvijek doživljavaju kao trojstvo u jedinstvu pa u pjesmi Ivana Tolja »Anima Croatorum« duša kaže

---

³³⁰ *Korespondencija...*, III, str. 340.

*Ja sam tvoj Kaj, Ča i Što.
Tvoj jezik Tvoje tijelo,
duh, grob i spomenik.*

Kadšto noviji hrvatski pjesnici koji se izražavaju kajkavštinom i čakavštinom žale zbog statusa tih idioma i pozivaju njihove govornike da ih ne zaborave, pa npr. Bernarda Despot u pjesmi »Reč domača« pjeva:

*Ne pozabi, ne srami,
nigdar se nje,
po njoj buju znali,
dom gde ti je,
a dom je v Horvatskoj...³³¹*

Redovito, kao i u toj pjesmi, ne tretiraju svoje narječje kao nešto što bi dijelilo hrvatski korpus. Oni naravno ne pišu jezikoslovnu raspravu pa je za njih irelevantno je li riječ o tri hrvatska jezika ili o tri stilizacije jednoga jezika, nego im je važno da je riječ o bliskoj i dragoj hrvatskoj riječi. No i štokavski govori, posebice ikavski, poticali su pjesnike da njima pjevaju, tim više što se često ponavljalo da je ikavica jezična osobina koja tekst nesumnjivo kvalificira kao hrvatski. U pjesmi »Ikavico, naša diko« Vlatka Pavletića nalazimo i ove stihove:

*Hrvatski si glas života,
Najnašija, sladosluha;
U tebi je sva lipota
Blagdanskoga bilog ruha.*

*Ikavico, ne izduši!
Budi naša svitla zvizda.
Gudi glazbom našoj duši,
Jačaj naštvu našeg gnizda.³³²*

³³¹ *Korespondencija...*, III, str. 507.

³³² Isto, str. 416.

Dakle, kao što je pojam hrvatski jezik odrednica nacionalnog identiteta, pojedini idiomi hrvatskoga jezika mogu biti zaštitni znakovi identiteta pojedinih skupina, pokrajinski, naraštajno, staleški ili kako drukčije obilježenih.

Zvonko Kovač u pjesmi »Kad kažem hrvatski jezik«³³³ iskazuje istu misao kao Coşeriu u svojim jezikoslovnim radovima:

*Kada kažem hrvatski jezik
onda mislim na pjesme moje majke,
na stare božićne pjesme »U to vrime godišća« i
»Narodil nam se kralj nebeski«. Kada kažem
hrvatski jezik onda mislim na latinski u crkvama,
na kajkavski na ulicama, na slavonske ikavske
vesele narodne pjesme kao »Popela se šokica na
drvo, drvo krivo a ja podvirivo«. I druge.
Kada kažem hrvatski jezik
mislim na primorce čakavce kako pjevaju
u klapi, mislim na Dubrovnik i hrvatske starine
na kamen i kurije, na gromače otoka i polja
Podravine. Kada kažem hrvatski jezik
mislim na franjevence i Hercegovinu, na Istru
na Gradišće i sve Hrvate u dijaspori. Kada kažem
hrvatski jezik stidim se naše povijesti, naše Europe,
naše »braće«, naše politike. Kada kažem hrvatski jezik
ponosim se samo svojim sobstvom, onda mislim
da sam ravnopravan sa svima, da imam domovinu, svijet.
...*

Upozoravam čitatelja da je i ovdje »majka« na početku (»materinski jezik«), da je unutra i latinski (Katičić je višeput napisao da je latinski jedan od hrvatskih književnih jezika i da je, zajedno sa staroslavenskim, stajao uz zipku hrvatskoga književnog jezika), da je unutra Humboldtova misao da je jezik prava domovina (»da sam ravnopravan sa svima, da imam

³³³ *Korespondencija...*, III, str. 492.

domovinu, svijet«). Za našu temu nije toliko važno u kakvom su odnosu u ovoj lijepoj pjesmi imaginacija i erudicija, ne možemo znati bi li ta pjesma tako izgledala da njezin autor nije i obaviješteni filolog, za nas je najbolje da je shvatimo kao protest protiv svih kljaštrenja pojma »hrvatski jezik« i da pokušamo razumjeti slojevitost i bogatstvo (hrvatske) kulture jer se događa da boreći se tobože za očuvanje svojega (nacionalnog) identiteta zajapureno nastojimo ukloniti bitna obilježja tog identiteta. Važno je ispravno shvatiti homogenost i znati da je ne možemo uspostaviti uklaňjanjem različitosti; onoj homogenosti koju možemo zvati poželjnom i potrebnom poštivanje razlika (pa i uživanje u njima) može samo pomoći.

Naravno, poštivanje razlika i njegovanje bogatstva ne smijemo miješati s nemarnim odnosom prema hrvatskom jezičnom standardu i moramo upozoravati da su norme toga jezika nasilje na koje moramo pristati jer bismo u protivnom mogli u posve dogledno vrijeme zapasti u znatne teškoće. Svi koji hoće biti ravnopravnim članovima svoje zajednice uče zajednički idiom koji zovemo hrvatski standardni jezik. Njime dakle premošćujemo svoje povijesne i zemljopisne raznolikosti. Njime se služimo u javnom životu, u školstvu, u crkvi, novinstvu, upravi, znanosti i veći dio književnosti ostvaruje se na njemu.

Moramo biti svjesni njegove važnosti: kadšto se osjeća da dio javnosti iskazuje otpor prema jezičnom standardu, najčešće tako što na neprimjerenim mjestima iskazuje svoju privrženost zavičajnim idiomima. Zavičajni se idiomi mogu upotrebljavati u prisnijoj komunikaciji, u književnom stvaranju, u okviru kulturnih društava i na sličnim mjestima i dobro je da ih čuvamo i proučavamo. Njima se ne bismo smjeli služiti u službenoj uporabi, pogotovo ne u redovnoj nastavi, osim, možda, na samom početku školovanja.

Standardni jezik ne bismo smjeli ugrožavati ni neprimjerenom uporabom stranih jezika, prije svih engleskoga. Ne bismo se trebali izgovarati potrebom da naši mladi naraštaji moraju dobro znati engleski jer to zahtijevaju prilike u svijetu. Taj se cilj može postići i drukčije a ne tako da hrvatskom

oduzmemo neke funkcije. Nije ni potrebno ni dobro primjerice nastavu na završnim godinama nekog studija obavljati samo na engleskom. Tako se javlja opasnost da naš standardni jezik pomalo počne gubiti svoje funkcije, a to je put prema izumiranju. Nemojmo takvu opasnost smatrati samo teoretskom jer nam primjeri našega vremena pokazuju da je ta opasnost vrlo realna. U pravilu, narodi koji su, iz različitih razloga, »zaboravili« svoj jezik nastoje nadoknaditi njegovu ulogu u čuvanju identiteta žestokim političkim akcijama, pa i nasiljem.³³⁴

Potrebna nam je jezična politika koja se neće temeljiti na imaginarnim i pretjeranim strahovima i tjeranju vještica, koja neće uvažavati gledišta pretjeranih čistunaca koji za brojne hrvatske riječi i oblike tvrde da nisu ispravni i tako tobože štiteći posebnost hrvatskoga jezika tjeraju iz njega dio njegova bogatstva. Potrebna nam je jezična politika koja će realno procjenjivati opasnosti i teškoće s kojima će se u neposrednoj i daljnjoj budućnosti hrvatski jezik sretati, ne samo u našoj državi, nego i u susjednoj BiH, gdje je hrvatski jedan od službenih jezika, te u zemljama u kojima je on manjinski jezik. Dio tih problema dijelit ćemo s brojnim drugim jezicima pa se gdješto možemo osloniti i na tuđa iskustva, ali u svemu će presudna biti svijest naše zajednice da je hrvatski jezik bitno obilježje hrvatske narodne posebnosti.

---

³³⁴ U svojoj knjizi *Etnicitet u novom ključu* (s engleskoga na srpski prevela Ivana Spasić, Beograd, 2001) Richard Jenkins analizira irsku i velšku situaciju. Nacionalistički politički pokreti u dvije zemlje razlikuju se i po tome što Velšani jako naglašavaju borbu za očuvanje svojega jezika i on je, unatoč postupnom uzmicanju, još uvijek prvi jezik u svakodnevnoj uporabi, a u Sjevernoj Irskoj »irski je, praktično, mrtav (a ni u Republici se ne bi moglo reći da je u dobrom zdravlju)«. To naravno ne znači da su se Irci odrekli svih mogućnosti koje za čuvanje identiteta nude jezik i kultura, ali oštrina njihovih političkih zahtjeva i povremeno nasilje u postupcima očuvanja identiteta dijelom su uvjetovani i jezičnom situacijom.